

„SUMOS EVANGELIJŲ“ IR „MALDŲ KRIKŠČIONIŠKŲ“ RYŠIAI SU
ANKSTESNIAIS LIETUVIŠKAIS RAŠTAIS

ANTANAS JAKULIS

Tyrinėjant „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ (KN)¹ kalbą, svarbu atskirti, kurie tekstai pačių rengėjų versti ir kurie gali būti paimti iš ankstesnių leidinių. Šiame straipsnyje tokiu aspektu bandoma panagrinėti dviejų KN dalių – SE ir MKr tekstus.

SE ir MKr rengėjai iš jau anksčiau išleistų knygų galėjo imti evangelijų, katekizmo ir kai kurių maldų vertimus. Tiesa, pažodžiui tų tekstų jie nenurašinėjo, todėl galima ieškoti tik didesnės ar mažesnės įtakos.

I

Visos evangelijos randamos SE, buvo jau anksčiau išverstos į lietuvių kalbą: rengėjai galėjo pasinaudoti B. Vilento, J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Sirvydo darbais, Morkūno postile arba evangelijų rinkiniu „Ewangelie polskie y litewskie“. Seniai pastebėta, kad visų šių leidinių evangelijos siejasi tarpusavyje: J. Bretkūnas mažai keitė B. Vilento vertimą, PS ir EP evangelijos yra neabejotinai to paties vertėjo darbas; jose jaučiama M. Daukšos (gal ir B. Vilento) įtaka, o M. Daukša irgi naudojosi B. Vilento vertimu [Lebedys, 1963, p. 260–269, 365 t.]; B. Vilento evangelijų įtaka jaučiama ir Morkūno postilėje. SE ryšys su ankstesniais vertimais taip pat nekelia abejonės, pig. nedidelę beveik atsitiktinai paimtą vienos evangelijos atkarpą:

1. (EE 36 ₁₀₋₂₁)	<i>Nefa efch efmi žmogus po Vi-</i>
2. (BP 184 ₁₆ – 185 ₁₀)	<i>Nefa afch efmi žmogus po Wi-</i>
3. (MP 73a ₈₋₁₇)	<i>nefa aß efmi žmogus powi-</i>
4. (DP 73 ₂₃₋₂₉)	<i>Néffa ir aß efmi žmógus po wal-</i>
5. (PS I 234 ₁₆ – 235 ₂)	<i>Nes ir aß žmogus efmi, po wal-</i>
6. (EP 25 ₂₈ – 26 ₂₂) ⁷	<i>Nes ir aß žmogus efmi po wal-</i>
7. (SE 33 ₂₋₁₁)	<i>Nes ir aß žmogus efmi powal-</i>

¹ Visi sutrumpinimai čia vartojami kaip J. Palionio [1967] knygoje. Tik KN čia reiškia ne vien giesmyną, bet ir SE ir MKr. Be to, J. Palionis cituoja antrąjį leidimą (vienintelis pirmojo leidimo egzempliorius dar nebuvo žinomas), o šiame straipsnyje pavyzdžiai imami iš pirmojo leidimo egzemplioriaus (Upsalos) mikrofilmo, saugomo LTSR MA bibliotekoje.

1. *raufibes waldzioghimu | ir turiu po manimi balnierius |*
2. *raufibes waldzioghimu | ir turiu po manimi balnierius |*
3. *refnibes waldzia | ir turiu pomanim zalnierius |*
4. *dzia (qntro) turis po sawimi kareiwius |*
5. *dziu effus (pafstatitas) turis po sawim karieywius,*
6. *dziu effus (pafstatitas) turis po sawim karieywius |*
7. *dzia pafstatitas turis po sawim karieywius |*

1. *akada fakau wienop eik | tada ghis eit | ir antrop | ateik |*
2. *akada fakau wienop | eik | tada ghis eit Ir antrop | ateik |*
3. *o kada kalbu wienop eik | tada anas eit | ir antrop ataik |*
4. *bilau tam eik | ir eit: ir antram ateik |*
5. *tariu tam eik, ir eit, ir kitam eyks,*
6. *tariu tam eik | ir eit ir kitam eiks |*
7. *tariu tam eik | ir eit | okitam eiks |*

1. *aghis ateiti. Atarnop mana | padarik tatai | a ghis*
2. *tada | ateit | A tarnop mana | padarik tatai | tada*
3. *o anas ataiti | o tarnop mana kalbu padarik tatan | o ghis*
4. *ir ateit: ir tarnui manam | darik tatai | ir*
5. *ir atait, ir tarnuy mano, darik tai, ir*
6. *ir a ataik | ir tarnuy mano | darik tai ir*
7. *ir atait | ir tarnuy mano darik taj ir*

1. *padara. Ischgirdes tatai Iefus | stebeiofi | ir biloia*
2. *padara. Ischgirdes tatai IEfus | stebeiofi | ir biloia*
3. *padara. Izgirdes tatan Iezus stebeiofi | ir biloia*
4. *daro. O izgirdes Iefus nuftebo: ir tare*
5. *daro. A izgirdis tai Iezus stebeios, ir*
6. *daro. A izgirdis tai Iezus stebeios | ir*
7. *dara. O izgirdes taj Iezus stebeios | ir kalbeia*

1. *pasfui sekantiems | Ischtie-*
2. *pasfui sekantiems | Ischtie-*
3. *pasfuy sekantiemus: Iztie-*
4. *entiemus pasfui sawe. Vztie-*
5. *pasfuy sawi euntiems9 tare. Vztie-*
6. *pasfuy sawi euntiems tare. Vztie-*
7. *tiems | kurie pasfuy ij eio: Vztie-*

⁹ Cituojama iš seniausio de visu žinomo 1647 m. leidimo.

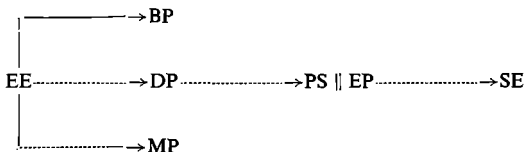
1. *fos sakau ŗumus | neradau efch tokios wieras Ifrahe-*
2. *fos sakau iumus | neradau tokios wieras Ifrahe-*
3. *fos fákau iumus | ne rádau aß tokios wieras Izrde-*
4. *fa bíláu iumus | ne radáu tokio tikéiimo Ifrae-*
5. *fu fakau ium9 ne radau teyp didžio tikiemio Izrae-*
6. *fu fakau iums | ne radau teip didžio tikiemio Izrae-*
7. *fa fakau iumus | neradau teip didzio tikiemio Izrde-*

1. *lie. Bet sakau ŗumus | iog daug ateis nūg vſchtekieghima ir*
2. *le. Bet sakau iumus | iog daug ateis nog ufchtekeghimo ir*
3. *liie. Bát sakau iumus | kád daug átáis nuog vſtekieima ir*
4. *liie. O sakáu iumus. Iog túli nūg faulétékių ir*
5. *liy. A fakau iums iog daug nuog vžtekieimo ir*
6. *liy. A fakau iums | iog daug nuog vžtekieimo ir*
7. *liņ. O fakau iums | iuog daug nuog uztekeimo ir*

1. *vffileidima | ir siedes fu Abrahamu ir*
2. *uffileidimo | ir sedes fu Abrahamu ir*
3. *nufiláydímá faules | kurie sedes fu Abráhomu ir*
4. *wákarų atéis ir fėfis fu Abromú | ir*
5. *vžfileydimo faules atays, ir fefis fu Abrahamu,*
6. *vſfileydimo faules atais | ir fefis fu Abrahamu |*
7. *nufilaydimo faules átáis | ir fefis fu Abráhomu |*

1. *Iſaaku ir Iocubu Dangaus karaliſtoie*
2. *Iſaaku ir Iokubu Dangaus Karaliſtoie*
3. *Izáoku | ir Iokubu dangaus káraliſteņ...*
4. *Iſáaku | ir Iákobu karaliſtoie dangáuſ.*
5. *Iſaaku ir Iakobu karaliſteņ dungaus.*
6. *Iſaaku ir Iakobu karaliſteņ dungaus.*
7. *Iſoku | ir Iokubu | káraliſteņ dangaus.*

Iš šio pavyzdžio gana akivaizdūs evangelijų tekstų ryšiai, kuriuos galima pavaizduoti taip:

Tačiau ne visos SE evangelijos taip panašios į tuos pačius PS ir EP tekstus. Antra vertus, nemaža panašumų (ypač sintaksės) gali būti atsiradę dėl pažodinio vertimo. Todėl bandant nustatyti, ar tikrai SE vertėjai naudojami ankstesniais vertimais, reikia ieškoti tokių kalbos ypatybių, kurios pasitaiko evangelijose, bet visai nebūdingos pamokslų tekstams. Pirmiausia čia galima pasiremti leksikos duomenimis³.

SE yra nemaža žodžių, kurie po kartą kitą užfiksuoti evangelijose, bet nepasitaiko pamoksluose. Kai kurie iš jų, žinoma, negali būti iš niekur nurašyti, nes nepasitaiko nė viename ankstesniame tų pačių evangelijų vertime, pvz., vietoj *wolan* „bangos“ SE 1₇, visuose kituose vertimuose vartojamos žodžio *vilnis* formos, vietoj *pránoka manę* SE 10₈₋₉ randame *pirm manes buwa* SE 15₂₂, *pirma manis buwo* EP 6₉ ir t. t. Kiti šios grupės žodžiai randami visuose arba beveik visuose atitinkamų evangelijų vertimuose. Tačiau yra ir tokių žodžių, kurie pavartoti tik kai kurių autorių vertimuose:

kurpiu SE 10₁₀ – *kurpiu* EE 15₂₃, BP I 44₂, MP 15a₂₅, *autúwo* DP 21₂₃, *ćiere-wikos* PS I 69₁₈, *apfiawimo* EP 6₁₂₋₁₃;

kreiwos (wietos) SE 13₂₂ – *kreywos* PS I 122₁₅, *kraywos* EP 8₂₋₃, *kúmpos* DP 25₃₇;

paraşinetus SE 16₉ – *paraşinetus* EP 8₂₁, *paraşinétųs* DP 37₃₆, *passirafschidintu* EE 16₁₉₋₂₀, *pásirafşidintu* MP 24₂₅, *passirafschidinti* BP I 48₁₉;

izgidifiu SE 32₂₃ – *izgidifiu* PS I 234₁₄, EP 25₂₀, *ifschgidifiu* BP I 184₁₂₋₁₃, *pa-fweikinfiu* EE 36₇, *páfwekifiu* MP 73a₅₋₆, *izwáifstifiu* DP 73₂₀;

mazatikianę SE 35₁₆ – *mażatikiey* PS I 262₁₀, *mażatikiey mażo tikieimo* EP 27₂₇₋₂₈, *maż tikieghi* MP 78₃₇, *maş tikęghi* EE 37₂₀, *maştikii* BP I 196₆, *maża tikieimo* DP 78₂₀.

Jau vien čia paminėti pavyzdžiai (išskyrus pirmąjį) orientuoja į PS ir EP. Tiesa, *izgidifiu* galėtų būti dar ir iš BP, tačiau kitais atvejais SE gerokai skiriasi nuo BP. Beje, kaip tik pastarasis žodis tikrai neturėtų būti atsitiktinai pavartotas: ta pačia „išgydyti“ reikšme vartojamos veiksmažodžio *pasveikinti* formos tiek SE (13x : 35₂, 57₁₃, 207₄₋₅, 215_{3,10}, 228₅, 228₂₆ – 229₁, 230₂₀, 236a₁₅, 255₁₁, 255₂₅, 257₁₉, 271₂₅), tiek MKr (2x 52₄, 66₁).

Ypač reikšmingi šie pavyzdžiai:

a. *giminetu* SE 25₁₂ – *giminetu* PS I 195₇, EP 20₁₉, *gienczu* EE 32₄, *genczu* BP I 161₈, *gieńczü* MP 57₂₁, *prigiminių* DP 63₂₆; kitur SE „giminaičių“ reikšme vartojamos žodžio *gentis* formos: a. pl. *Giánti* (iš kl. at. vietoj *Piáriti* 235₃); i. sg. *Giántim* 80₁₀, g. pl. *gieančiu* 27₁₉, 27₂₀, 27₂₂₋₂₃ (tame pačiame pamoksle, kurio evangelijoje pavartotas *giminetu*), *Giánčiu* 232₂, d. pl. *giántims* 175₁₃. Neabejotina, kad šis žodis SE negalėjo būti pavartotas atsitiktinai.

³ Kitomis kalbos ypatybėmis SE evangelijos bent kiek ryškiau nesiskiria nuo pamokslų. Jei tokių skirtumų ir yra, tai juos nustatyti bus galima tik išsamiai išanalizavus šio leidinio kalbą įvairiais aspektais.

b. *sudáričiu* (raidė po *r* sunkiai įskaitoma)⁴ SE 66₂₃ – *sudarečiu* SP II 78₁₇, EP 49₁₇, *rekscių* DP 123₃₅, *rekščziū* MP 122a₁₀, *pintiniu* EE 59₁₀, BP I 306₁₀₋₁₁. Kitu atveju vietoj a. pl. *sudarecius* EP 98₁₆ (*regščzius* DP 297₁₆₋₁₇, *pintinias* EE 103₂₂₋₂₃, *pintines* MP 266a₁₅) pavartota *kárbus* SE 186₁₅ (plg. dar tame pačiame pamoksle n. pl. *karbay* SE 186₂₄). Žodis *sūdarėtis* (*sūdarėtis*?) yra SD (*Koř. Sporta, canifstra, kana, orum. Sudaretis | retis pinee* III 124), jo variantus *sudaritis* (*sudarytis*?) randamas ChB [Kudzinowski, 1964, p. 122], bet jo pavartojimas SE toje pačioje evangelijoje kaip PS ir EP neturėtų būti atsitiktinis.

c. *Zmona* (kl. at. – *Moteriřkia* SE 28₂₁) – *žmona* PS I 214₈, EP 22₂₂, *moteriřke* DP 68₅, *moteriřkie* MP 67a₂₂, *moteriřchke* EE 34₄, *Moteriřchke* BP I 172₃. Šis žodis reikšme „moteris“ fiksuotas dar SE 63₁₀, 255₆, 255₁₂, bet visais atvejais jis galėtų būti patekęs iš EP. 63₁₀ jis galėtų būti ir iš PS, o 255₆ ir 255₁₂ – iš DP. Visi kiti autoriai jo vietoje vartoja žodžio *moteriřkė* formas.

d. *plakiafnis* (kl. at. – *blogiafnis*) SE 29₁₁ – *plakiefnis* PS I 214₁₀, *plakiefnis* EP 24₂, *plakiafnis* DP 68₁₆, *blogiafni* MP 67a₃₃, *blogiefni* EE 34₁₈, *blogefni* BP I 173₂.

Atrodo, kad *Zmona* ir *plakiafnis* nurašyti iš ankstesnių vertimų, o paskui (klaidų atitaisymuose) keičiami kitais žodžiais (*žmona* – tik vienu atveju, o kiti nebekeičiami arba nepastebėti). Panašiai pasielgta su dar trim evangelijų žodžiais:

kunas (kl. at. – *stearwa*) 259₆ – *kunas* EP 135₂₁₋₂₂, *kūnas* DP 272₁₀, *maņta* MP 382a₃₀, *maita* EE 138₁₁;

paklaydunay (kl. at. – *Weydamayniay*) 252₅ – *paklaydunay* EP 130₂₄, *paklaidūnai* DP 363₃₃, *Weidamainei* EE 134₁₀, BP II 496₆, *Fārizeuřāņ* MP 371₃₂;

uřfmaukti (kl. at. – *užtrořkinti*) 45₄ – *ažufmaugias nufmelkias* EP 37₆₋₇, *ažufitrořkina* PS I 339₁₂, *nufmelkti* DP 97₃₆, *nufmelkt* MP 97a₁₈, *nufmelk* EE 46₃.

Nors kai kurių keičiamųjų žodžių šaltinis galėtų būti PS arba DP, bet EP randami jie visi (tiesa, *uřfmaukti* – kita forma). Į EP (arba PS) gravituoja ir pora rytiesišių formų:

a) part. praet. act. n. sg. m. *nufiuntis* SE 5₂₈ (= EP 3₆, PS I 32₄); kitais atvejais bk. *ę* „Sumoje“ žymimas raide *ę* (arba *e*);

b) frazėje *kurie řirdų giarų išgirdi užutur řawimp* SE 45₆₋₇ praleista žodi (plg. *iřgirdi řodi* EP 37₁₃, PS I 339₃₋₄), o *iřgirdi* nepakeistas į *iřgirdę*.

Tikriausiai iš EP (PS tos evangelijos nėra) į SE pateko ir *Pāmikintek* 248₄₋₅ (šalia toje pačioje evangelijoje užfiksuoto *Pamikientek* 247₂₂), plg. *Pamikintek* EP 128₂₈ – 129₁. Tiesa, šioje vietoje „pūntininkuoja“ ir kiti vidurio Lietuvos autoriai (plg. *pakintėk man’* DP 359₈, *pakintek mani* MP 366₆), bet tik EP užfiksuota visiškai tokia pat forma.

⁴ Antrajame SE leidime išspausdinta *sudáničiu*.

Įvairiausių sutapimų su EP labai daug pirmojoje SE pusėje (evangelijose, skirtose laikui nuo advento pradžios iki velykų) ir keturiuose paskutinėse evangelijose. Vidurinės SE dalies (nuo 77 p.) evangelijos labiau skiriasi nuo visų ankstesnių redakcijų, nors ir jas rengiant, matyt, naudotasi EP. Pavyzdžiui, tikriausiai ne atsitiktinai į SE pateko tokie žodžiai:

wienágimi SE 126₉ – *wienogimi* (*wienoturti*) EP 82₁₁₋₁₂, *wienágimi* MP 218a₇, *wientúrti* DP 240₂₈, *wienaturti* EE 86₂₃, BP II 146₇ (plg. *wienturti* SE 61₁₇, *wienturciu* SE 32₁₋₂);

pamoia SE 177₂₂ – *pamoio* EP 94₇₋₈, *mófstereio* DP 288₁, *moia* MP 254a₉, *moja* EE 99₂₃, *moja* BP II 272₆;

plebitoian SE 202₁₁ – *plešitoeiy* EP 105₄₋₅, *plešę* DP 313₂₃, *plešq* MP 300₃₅, *plešę* EE 111₃, *pleša* BP II 353₅;

išmisi „išleisi, sunaudosi“ SE 211₁₃₋₁₄ – *ižmifi* (aba *ižduofi*) EP 110₁₀₋₁₁, *išmisi* DP 322₁₉, *ižduofi* MP 312a₁₂, *ifchdūfi* EE 115₂₂, *ifchdofi* BP II 375₁₃.

Versdami evangelijas, skirtas sekmadieniams ir šventėms nuo velykų iki advento (t. y. nuo SE 92 iki galo), SE rengėjai galėjo remtis tik EP, nes PS baigiasi evangelijomis, skirtomis velykoms. SE pradžioje galėtų būti pasinaudota ir PS. Vienas kitas sutapimas lyg ir rodytų, kad taip buvo iš tikrųjų, pvz.:

negi „negu“ SE 6₁₅ – *negi* PS I 32₁₆, MP 11₁₀, *neg* EP 4₁₂, *neę* DP 17₁₅, *neig* BP 23₁₄; kitur SE rašoma *neg* 43₁₇, 43₁₉, 46₂₄, 54₁ (14x);

miežines SE 66₁₂ // *miežienes* SE 66₂₃₋₂₄ – *miežines* PS II 78₉ // *miežienes* PS II 78₁₇₋₁₈; *miežienes* EP 48₂₃₋₂₄, 49₁₉; *miežiėnes* DP 123₂₈ // *miežiėnes* DP 123₃₅₋₃₆; *miežiū* MP 122a₁, 122a₁₁; *miebiū* EE 58₂₃ // *miebu* EE 59₁₀; *miebu* BP I 305₁₅, 306₁₁.

Tačiau daugiau argumentų, kad ir čia naudotasi ne PS, o EP, plg.:

bernelis SE 25₉ – *bernelis* EP 20₁₃ (*bernelis* EE 32₁, BP I 161₄, MP 57₁₈₋₁₉, *bernėlis* DP 63₂₃) – *waykielis* PS I 195₅;

užfileios SE 35₁₃ – *vždingies* (*vžleios*) EP 27₁₈₋₁₉ – *vždingies* PS I 262₇ (*vždeęes* DP 78₂₅, *buwo apļeiemos* MP 78₃₄, *buwa apļeņems* EE 37₁₇, *buwa apšemams* BP 196₂₋₃);

ik piuti SE 38₂ – *ik piumeni piukley* / *piuti* EP 29₂₁₋₂₂ – *ik piumeni* (*piukley*) PS I 281₁₅ (*ik piūti* DP 82₄₁, *ik piunwies* BP I 206₁₄, MP 83₂₇);

turgaus SE 40₁₃ – *turgawiciū turgaus* EP 32₁₁₋₁₂ – *turgawiciū* PS I 317₆ (*tūrguie* DP 92₃₈, *turgawiczios* MP 92a₈, *turgawiczas* EE 41₄, *turgawiczos* BP I 229₉); *meguma* SE 45₄ – *megumu* EP 37₅₋₆ – *gieriu* PS 339₁ (*gėriu* DP 97₃₈, *ráf-kábiū* MP 97a₁₈, *rafkafchū* EE 46₂₋₃, *rafkafchu* BP I 241₉).

Reikia pridurti, kad ir J. Kabelkos [1938, p. 81–82] užfiksuotais atvejais, kur EP skiriasi nuo PS, „Suma“ artimesnė EP, pvz.: *A Iezus dauginos (auga) išmintiy ir augime (metuose)* EP 21: *O Iezus dauginos išmintiy, ir augime (metuose)* PS I 195 – *O Iezus auga išmintij ir metuose* SE 26₃₋₄; *pagal zokano* EP 16: *pagal if-*

tatimo PS I 163 – pagal (iš kl. at. vietoj *pakal*) *Zokona* SE 21₉; *adunt iBmegščio dirželi apfiawimo io* EP 6: *idant iżmegščia šikBnely čierewikos io* PS I 69 – *idant iBriščia dirželi kurpiu io* SE 10₉₋₁₀.

Kai kurie iš minėtųjų sutapimų su EP gali būti ir atsitiktiniai (pvz., paskutinėje frazėje, kur tik žodis *dirželi* labiau sieja SE su EP), tačiau jokiū būdu ne visi. Taigi SE rengėjai neabejotinai naudojami EP. Kadangi tokius atvejus kaip *miežinés* / *miežinés* rašymą toje pačioje evangelijoje SE ir PS sunku paaiškinti kaip atsitiktinius, tai reiktų manyti, kad naudotasi ir PS. Tai nėra visiškai neįmanoma, bet galėjo būti ir kitaip: SE rengėjai galėjo remtis ne 1647 m. EP leidimu, o ankstesniu [dėl leidimų plg.: Lietuvos, 1969, p. 136; Biržiška, 1939, p. 74]. Yra ir dar viena svarbi aplinkybė: mūsų cituotuose pavyzdžiuose, kur EP 1647 m. leidime greta vienas kito rašomi du arba trys sinonimai, o SE – tik vienas žodis, vėlesniuose EP leidimuose taip pat tėra vienas žodis – tas pats kaip ir SE, plg. 1679 (= 1674, 1690) leidimo *vžleios* 30₁₂, *ik piuti* 32₁₇, *turgaus* 35₁₃. Išeitų, kad tame EP leidime, kuriuo naudojami SE rengėjai, sinonimų nebuvo, 1647 m. leidime jie pridėti, o 1679 m. vėl grįžta prie pirmojo varianto. O gal buvo dar vienas EP leidimas – tarp 1647 ir 1653 metų?

Nežiūrint neaiškumų dėl EP leidimų ir jų tarpusavio santykių, nekelia abejonių tai, kad SE rengėjai (ypač pradžios ir paskutinių pamokslų vertėjas)⁵ rėmėsi EP. Galėjo jie turėti po ranka ir PS ar net DP, bet šių leidinių įtakos įrodyti neįmanoma.

II

Nėra jokių abejonių, kad MKr vertėjas turėjo būti susipažinęs su M. Petkevičiaus katekizmu ir galėjo pasinaudoti šio katekizmo tekstais, t. y. paimti bent dalį maldų ir patį katekizmą. Kadaisė KN panašumas su PK buvo labai perdėtas [Biržiška, 1960, p. 289], tačiau jau senokai pastebėta, kad tas panašumas labai reliatyvus [Turnelis, 1967, p. 127]. Iš tikrųjų atrodo, kad maldų nurašytų iš PK nėra. MKr rasta tik viena malda (49₁₂–50₁₀), kuri yra ir PK (210₅–211₁₀), tačiau ji tiek skiriasi (verstas, matyt, kitos redakcijos tekstas), jog įžiūrėti PK įtakos neįmanoma. Tos įtakos nerodo ir dar kelios atskirų maldų atkarpos, panašios abiejuose leidimuose.

Gerokai sudėtingesnis klausimas – MKr katekizmo vertimo autentiškumas. MKr katekizmas – tai vertimas to paties katekizmo, kurį buvo išvertęs ir M. Petkevičius. Tiesa, MKr katekizmo tekstas kiek (apie 1/3) didesnis (M. Petkevičius vertė ne visą katekizmą): pridėta pabaiga (MKr 81_{23B}–84) ir trys mažesni intarpai (MKr 73_{5B}–74₉, 74₂₄–75₃, 76_{24A}–77₁₄).

⁵ Kai kurios kalbos ypatybės leidžia spėti, kad vienas asmuo vertė SE pamokslus nuo pradžios iki p. 77 ir nuo p. 244 iki galo, o kitas – vidurinę SE dalį.

Bendroji PK ir MKr katekizmo dalis nėra identiška: net labai artimose tekstų atkarpose galima įžiūrėti gana daug skirtumų, plg., pvz., dekalogo pradžia:

Biloia Ponas Dievas wifus tuos žodžius. AB efmi ponas Dievas tawas kurfai iBwedžiau tawe iz žiames Eghipta iz namu wergiftos. 1. Neturek Diewu kitu poakim mano PK 4₁₋₆.

Kálbeja Ponás Diews wifus tuos žodžius: AB efmi Ponás Diews tawás | kurfay tawe iB wedžiau iB žiames Egyptá | iB namu newalos. 1. Ne turek Diewu swetimu poákim manęs MKr 75₂₁₋₂₇.

Nekalbant apie rašybos, kai kuriuos galūnių trumpinimo ir morfologijos skirtumus tarp MKr ir PK katekizmų, reikia suminėti didelį skaičių ryškesnių nesutapimų:

1. Yra keletas vietų (apie 10), kur vieno katekizmo tekstas šiek tiek platesnis negu kito, pvz.: *nuog Diewa ant jo pawaikflo sutwartas* PK 2₁₃₋₁₄ – *nuog | Diewá Tewá | ir Sunaus | ir Dwafios Bwentos | ant jo páweaykflá sutwear-tás* MKr 73₁₆₋₁₈; *Efti apmazgogimas atgimima ir atnaugima iz wandenio per dwafia Bwenta* PK 11₁₇₋₁₉ – *Irá ápmázgojmás átgimdímá | ir átnaujinímá | kraujuose Sunaus Diewá: prijimás nuo Diewá Tewá | draugibeñ Sunaus jo mielőjá |, o tay per Dwáfia Bwēta: ko irá žimeá | iBreyBkimu | ir peáčzetim wánduo* MKr 80₂₋₉. Paprastai platesnis yra MKr katekizmo tekstas. Tik vienu atveju PK tekstas ilgesnis: *Ant dwieiu dalu | nes ant dwieiu toblicu ir duotas. Ant pirmos toblicos ira kieturi prifakimai | kurie* PK 6₁₋₃ – *Ant dwieiu daliu : Ant pirmos toblicós ira kiáturi | kurie...* MKr 76_{2a-4a}. Tačiau čia, matyt, MKr apsirikta. Todėl galima manyti, kad arba M. Petkevičius kupiūravo lenkiškąjį tekstą, arba MKr rengėjai vertė kitos redakcijos katekizmą. Pastarųjų prielaidą paremtų ir tokie nežymūs, bet prasminiu požiūriu svarbūs skirtumai: *kunas mano | kurfai vž ius bus izduotas* PK 13₂₀₋₂₁ – *Kunás mano kurs laužofi užu jus* MKr 81₂₀; *grieku mufu atilaidima* PK 14₂₀ – *átpirkima ir apcziftijma grieku mufu* MKr 81_{20a-21a}. PK pateikiamas lenkiškasis tekstas čia pažodžiui atitinka Petkevičiaus vertimą.

2. Užfiksuota 17 atvejų, kur ta pati mintis pasakoma abiejuose katekizmuose kiek kitais žodžiais:

Kaypagi tada iosp turi prieit | ir ios padauginima apturet? PK 9₇₋₈ – *Kay-pog' jos galop' turi áteyti | ir anoy pádrutinimá tureti?* MKr 78_{9a-11a} (plg. *Iakob tedy k niey przyść maB á iey pomnozenie mieć*); *Tas prifakimas Diewo ant daugio daliu daliies* PK 523–24 – *Tás prifakimás Diewá kaypo dalijás?* MKr 76_{2a} (plg. *To Przykazanie Boże iáko się dzieli?*); *Eft draugibey pažywogimas kuna ir krauia* PK 13₄₋₅ – *Irá bendrifte užiwoimá Kuna ir Krauja* MKr 80_{27a} (*Jest społeczne wzywánie Ciáły y Krwie*); *Su swetima negiwenfi* PK 5_{2a} – *Neczifatos ne dari i* MKr 76₁₆ (*Nie bedzieB cudzołóżył*). Kartais lenkiškajam PK tekstui artimesnis

Petkevičiaus vertimas (6x), kartais – MKr (7x), o kartais abu vertimai maždaug vienodai nuo jo skiriasi (4x).

3. Užfiksuoti 38 atvejai, kai MKr frazė skiriasi nuo PK tik vienu ar dviem žodžiais (dažniausiai tarnybiniais), nekeičiančiais sakinio prasmės. Kad tokiais atvejais sąmoningo „redagavimo“ nebuvo, rodo šie pavyzdžiai: *Kuriagi tada nauda ira* PK 14₇ – *Kokig nauda irá* MKr 81_{4a} (plg. *Ktory teþ iest pożytek*); *Kaipagi turi but izganitas* PK 6₂₀ – *Kaypog tádá turi but izgánitás?* MKr 70₁₆₋₁₇ (plg. *Iákoż tedy maþ byc zbáwion?*).

4. Gana daug įvairių kitokių skirtumų: skiriasi žodžių tvarka (9x), viename leidinyje vartojamos prielinksninės konstrukcijos – kitame linksniai be prielinksnių (11x), pavartojamas kitas prielinksnis (3x), vienas vertėjas vartoja to paties žodžio vienaskaitą, kitas – daugiskaitą (5x), viename leidinyje pavartotos įvardžiutinės formos, kitame – paprastosios (6x) ir t. t. Nesiimant jų visų išvardinti, reikia pasakyti, kad 60 atvejų skiriasi tik pavieniai žodžiai. Apie 30 iš jų galėtų būti MKr vertėjo pakeisti sąmoningai (kaip neįprasti arba netinkama reikšme pavartoti), pvz.: *ifsciepiþi* PK 14₁₁ (*wþzczepieni*) – *ifkialti* MKr 81_{8a}, *pekus* PK 5₂ – *gálwijas* MKr 76₂, *twirtiname* PK 11₁₀ – *drutiname* MKr 79_{21a}, *kubkas* PK 14₁, *kubka* (a. sg.) PK 13₂₃ – *Kielichas* MKr 81_{2a}, *kielichq* MKr 81₂₂ (šių PK žodžių nėra nei MKr, nei SE); *turi tikrà wierą* PK 9₂₋₃ – *turi tobula Wierą* MKr 78_{5a}, *Del kurio daikto* PK 3₆ – *Del kurios prieþafties* MKr 74₁₇ ir t. t. Tačiau visiškai neįmanoma paaiškinti kaip sąmoningų keitimų tokių skirtumų:

garba PK 10₆ – *þlowe* MKr 79₁₁ (*chwalá*), *þlowe* PK 10₂₅ – *gárbá* MKr 79_{7a} (*chwala*), *Kad* PK 3₉ – *Iuog* MKr 74₂₁ (*Iþ*), *kad* PK 9₂ – *juog* MKr 78_{5a} (*iþ*), *IVog* PK 2₇ – *KAdangi* MKr 73₈ (*GDyþ*), *kadang* PK 12₁₁ – *nes* MKr 80_{4a} (*gd-yþ*), *nes* PK 12₁₄ – *Bo* MKr 80_{7a} (*bo*), *malda Diewo* PK 10₉ – *máldá Poná* MKr 79₁₄ (*Modlitwa*), *wieþpaties* PK 4₁₈ – *Poná* MKr 75_{17a} (*Pána*), *Pona* PK 3₁₈ – *Wieþpáties* MKr 75₁₃ (*Pañska*), *Diewas* PK 5₄ – *Wieþpats* MKr 76₅ (*Pan Bog*). Visi šie faktai leistų interpretuoti MKr katekizmo vertimą kaip savarankišką darbą. Reikia pridurti, kad jame tėra keli žodžiai, kurie nepasitaiko maldose arba SE. Vis dėlto trys iš jų galėtų būti patekę į šį katekizmą iš PK:

a. *pámftifis* MKr 75_{10a}; plg. *pamftifis* PK 4₁₉ (*fiþ mþciþ...þedzie*). Kitoje frazėje vietoj *pamstiiþfi* PK 4₁₃ (*mfczqþfiþ*) randame *átkiarþidamás* MKr 75_{10a}, o daugiau žodis *pamstyiti* nevartojamas nei MKr, nei SE (SE, tiesa, yra keturios daiktavardžio *pamsta* formos).

b. *Daritoj* MKr 77₂₆; plg. *daritoia* PK 7₃ (*fiþworzyciela*). Vietoj *daritoia* PK 8₄ yra *sutwereką* MKr 77_{28a} – 78₁; *sutwérėjas* „kūrėjo“ reikšme vartojamas ir maldose (2x), ir SE (7x). Maldose yra dar ir i. pl. *Dáritojays* MKr 64₁₀, bet pavartotas reikšme „vykdytojas“ (*idánt netiktay klaufitoyays... butumim bet Dáritoyays žodzia jr priþakimu táwu*).

c. *pąguldime* MKr 80₁₇; plg. *pąguldime* PK 12₁ (*w...rozdźiale*). Kitu atveju rašoma *perfkirime* MKr 81₁₄₋₁₅ (vietoj *pąguldime* PK 13₁₅). Šis žodis nėra labai reikšmingas, nes maldose nepasitaiko nei vienas, nei kitas, o SE yra abu: *pąguldime* 121₁₄, 133₂₅, *pąguldime* 249₂₆; *perfkirime* 101₁₅.

Šitokie sutapimai neleidžia visiškai neigti šiokios tokios PK įtakos MKr katekizmo vertimui, tačiau ta įtaka nėra akivaizdi.

Visi straipsnyje suminėti faktai leidžia teigti, kad tiek SE, tiek MKr verstos gana savarankiškai. Neabejotinai naudotasi tik ankstesniais evangelijos vertimais (bent jau EP) ir galbūt šiek tiek PK (verčiant MKr katekizmą). Į tai reikia atsižvelgti, tyrinėjant šių tekstų kalbą.

КНИГИ „SUMA EVANGELIJŲ“ И „MALDOS KRIKŠČIONIŠKOS“ И ИХ СВЯЗЬ С РАННИМИ ЛИТОВСКИМИ ПИСЬМЕННЫМИ ПАМЯТНИКАМИ

Резюме

Авторы — переводчики кедайняйских изданий (1653 г.) — трёх книг, вышедших под общим названием „Knyga pobažnystės krikščioniškos“ — могли включить некоторые тексты из более ранних литовских письменных памятников.

В настоящей статье определяется уровень влияния ранее опубликованных литовских текстов на две из вышеупомянутых книг — сборники проповедей („Suma evangelijų“) и молитв („Maldos krikščioniškos“).

Текстологическое сравнение и лингвистический (в первую очередь — лексикологический) анализ показали, что авторы — переводчики проповедей при переводе текстов евангелия использовали сборник Йоваса Якнвичюса „Ewangelie polskie y litewskie“ (1647 г. или издание, до сих пор библиографам неизвестное). Влияние переводов Якнвичюса на соответствующие тексты начальной части (до с. 77) „Suma evangelijų“ и на последние евангелия (со с. 244) не вызывает сомнения; в средней части книги их влияние мало ощутимо.

При переводе молитв и катехизиса авторы могли опираться на тексты книги М. Пятквичюса „Polski z Litewskim Katechism“ (1598); некоторые исследователи даже не ставили этого под сомнение. Но в результате текстологического анализа стало ясно, что в текстах молитв вообще отсутствуют признаки влияния книги Пятквичюса; в кратком тексте катехизиса это влияние является несущественным.

LITERATŪRA

Biržiška, 1939 — Biržiška V. Dar dėl Jaknavičiaus ir Ewangelie polskie y litewskie. — Archivum philologicum. K., 1939, t. 8, p. 49—82.

Biržiška, 1960 — Biržiška V. Aleksandrynas. — Čikaga, 1960, t. 1.

Kabelka, 1938 — Kabelka J. 1647 m. evangelijos. — Archivum philologicum. K., 1938, t. 7, p. 73—87.

Kudzinowski, 1964 – Kudzinowski Cz. Biblia litewska Chylińskiego, – Poznań, 1964,
3 – indeks.

Lebedys, 1963 – Lebedys J. Mikalojus Daukša. – V., 1963.

Lietuvos, 1969 – Lietuvos TSR bibliografija. – V., 1969, t. 1.

Palionis, 1967 – Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a. – V., 1967.

Tumelis, 1967 – Tumelis J. „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ (1653) pirmojo leidimo klausimu. – Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, 1967, t. 6, p. 121–134.

LTSR konservatorijos Klaipėdos
fakultetai

Įteikta
1982 m. balandžio 21 d.

Lietuvių kalbos ir literatūros
katedra